

УДК 342.14: 347.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.19>

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ЯРМАРКИ ШАМΠΑНСЬКОГО У ФРАНЦІЇ І СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: УРОК ІСТОРІЇ ДЛЯ ЗАКОНОДАВЦЯ

Тарнавська М.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

ІППО Національного університету

«Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0003-0637-1147

e-mail: mariana.i.tarnavska@lpnu.ua

Тарнавська М.І. Ярмарки шампанського у Франції і сучасне правове регулювання бізнесу в Україні: урок історії для законодавця.

Публікація присвячена цікавому історичному феномену – середньовічним ярмаркам в регіоні Шампань у Франції. Ці ярмарки цікаві не лише з точки зору власне історії, а й з точки зору правового регулювання бізнесу. Уже тоді було запроваджено чимало прогресивних юридичних інструментів.

Констатовано, що чимало з того, що враховувалось в Середньовіччі, на жаль, не враховується сучасним законодавством. Так, відомий протягом тисячоліть поділ на торговців і ремісників має під собою важливу економічну закономірність – ручна праця має обмеження, яких, як правило, не має торгівля. Торгівець, купуючи партію товару з метою подальшого перепродажу, обмежений лише наявними у нього коштами, у той час як ремісник може зробити лише певну граничну кількість виробів за одиницю часу, і не може зробити їх більше навіть при більших капіталовкладеннях.

Хоча раніше законодавство передбачало окремий податок на промисел, втім сьогодні і ремісники, і торговці фактично поставлені в однакові умови, що не є ні справедливим, ні економічно доцільним.

Акцентовано, що сьогодні законодавство також не враховує економічні інтереси і специфіку праці тих, хто працюючи на основній роботі, лише час від часу займається ремеслом чи має інший підрібок. Для подібного виду діяльності повинен бути запроваджений окремий податковий режим з максимально простим і прозорим адмініструванням, щоб сприяти виходу потенційних платників податків з тіні.

Крім того, законодавство не дає пільгового стартового періоду підприємцям, які тільки розпочали свій бізнес тощо.

Підсумовано, що і в часи Середньовіччя і зараз запорукою ефективності правового регулювання була і є його відповідність економічній природі і закономірностям, а також поміркованість, справедливість, врахування особливостей бізнесу, розуміння потреб підприємців, формування у них довіри і лояльності до державних регуляторів. З аспектів, які варто було б врахувати і в сучасному законодавстві, виділено зокрема такі: оподаткування торгівлі і власноруч вироблених виробів (промисли і ремесла) повинні відбуватись за різними системами; слід уникати надмірності в оподаткуванні; варто запровадити пільговий період в оподаткуванні малого бізнесу, що тільки розпочав свою діяльність.

Крім того, запропоновано передбачити особливий, спрощений режим оподаткування для осіб, які здійснюють той чи інший вид економічної діяльності нерівномірно, як доповнення чи підрібок до основної роботи. Це не лише сприятиме зменшенню тіньового сектору економіки, а й заповнить прогалину у чинному правовому регулюванні.

Ключові слова: історія права, правове регулювання бізнесу, середньовічні ярмарки, Франція, оподаткування промислів на сучасному етапі в Україні, вдосконалення правового регулювання економіки.

Tarnavska M.I. Champagne fairs in France and modern legal regulation of business in Ukraine: a history lesson for the legislator.

The publication is devoted to an interesting historical phenomenon – medieval fairs in the Champagne region in France. These fairs are interesting not only from the point of view of history itself, but also from the point of view of legal regulation of business. Even then, many progressive legal instruments were introduced.

It is stated that much of what was taken into account in the Middle Ages, unfortunately, is not taken into account by modern legislation. Thus, the division into merchants and artisans, known for millennia, has an important economic law behind it – manual labor has limitations that, as a rule, trade does not have. A merchant, buying a batch of goods for the purpose of further resale, is limited only by the funds available to him, while an artisan can make only a certain limit number of products per unit of time, and cannot make more of them even with greater capital investments.

Although the legislation previously provided for a separate tax on fishing, today both artisans and traders are actually placed in the same conditions, which is neither fair nor economically expedient.

It is emphasized that today's legislation also does not take into account the economic interests and specifics of the work of those who, while working at their main job, only occasionally engage in craft or have other side jobs. A separate tax regime with the simplest and most transparent administration should be introduced for such an activity in order to facilitate the exit of potential taxpayers from the shadows.

In addition, the legislation does not provide a preferential start-up period for entrepreneurs who have just started their business, etc.

It is summarized that both in the Middle Ages and now, the key to the effectiveness of legal regulation was and is its compliance with the economic nature and laws, as well as moderation, fairness, taking into account the peculiarities of business, understanding the needs of entrepreneurs, and building their trust and loyalty to state regulators. Among the aspects that should be taken into account in modern legislation, the following are highlighted: taxation of trade and self-produced products (trades and crafts) should be carried out according to different systems; excessive taxation should be avoided; a grace period should be introduced in the taxation of small businesses that have just started their activities. In addition, it is proposed to provide for a special, simplified taxation regime for persons who carry out one or another type of economic activity unevenly, as a supplement or part-time job to their main job. This will not only contribute to the reduction of the shadow economy, but also fill the gap in the current legal regulation.

Key words: history of law, legal regulation of business, medieval fairs, France, taxation of industries at the modern stage in Ukraine, improvement of legal regulation of the economy.

Постановка проблеми. Ярмарки шампанського і сиру брі в місті Труа (Франція) точно не є серед активно досліджуваних тем історико-правової науки, це доволі вузька і навіть, на перший погляд, ексцентрична тема. Але ж насправді ці ярмарки – один з найуспішніших економічних проєктів середньовіччя. Вони відігравали настільки важливу роль, що за твердженням історика Нормана Дейвіса, «були осердям європейської, якщо не загальноєвропейської економічної системи» [1, с. 384]. Світова економіка і сьогодні зберігає в собі нагадування про ці ярмарки – трійська унія, сучасна міра ваги дорогоцінних металів названа саме на честь Труа, місця їх проведення.

Однак дослідження цих ярмарок не є для нас самоціллю, насамперед, **метою дослідження** є визначити чинники, що зумовили успішність цього економічного проєкту, зокрема, в специфіці правового регулювання, проаналізувати прогалини в сучасному правовому регулюванні бізнесу в Україні та відшукати в історичному досвіді те, що може бути корисним нам і сьогодні.

Стан опрацювання проблематики. За наслідками контент-аналізу наукових публікацій підсумовуємо, що в україномовних джерелах досліджень ярмарок в Труа на даний час немає. Втім, ярмарковий рух в Україні, звісно, має ширше висвітлення в науковій літературі. Так, В. Берковський зосередив свою увагу на ярмарках Волині середини XVI – першої половини XVII ст. як на осередках внутрішнього, міжрегіонального та міжнародного ринків України [2, с. 121, 129]. Р. Міговк дослідив ярмарки Березького комітату, зокрема в аспекті стягнення різного роду мита: внутрішнього, зовнішнього, мостового, гребельного тощо [3, с. 5]. Привілеєм на ярмарки і їх періодичності та структурі присвячені дослідження А. Фелонюка і В. Юрченко [4; 5]. Не можна не згадати також книгу «Доба постів і карнавалів» Стефанії Демчук [6]. Ця дослідниця має доробок як, власне, у науковій сфері, так і у сфері популярної медієвістики. Середньовічні ярмарки як історичний феномен побіжно описані в «Історії Європи» Нормана Дейвіса [1] і масштабному

дослідженні колективу італійських авторів під редакцією Умберто Еко (підрозділ «Торговельна революція» авторства Вальдо Д'Арієнцо) [8, с. 166–168]. Втім, ідея цієї статті виникла після прочитання невеличкої праці з колекції університету Торонто, яка має назву «Чого можуть нас навчити ярмарки XIII століття в Труа і Шампані» [7]. Власне, і сьогодні в правовому регулюванні бізнесу в Україні є певні прогалини чи інші проблеми, які знаходили своє вирішення ще в Середньовіччі, оскільки і тоді правове регулювання економіки не було позбавлене врахування природи економічних явищ і закономірностей. Водночас сьогодні подекуди окремі нюанси залишаються поза увагою законодавця, можливо через їх, здавалось би, малозначність. Втім, у справі виведення економіки з тіні, як видається, дрібниць бути не може.

Так чого ж можуть навчити нас ярмарки шампанського і сиру брі в місті Труа?

Виклад основного матеріалу. Про ярмарки галлів згадував ще історик, географ і мандрівник Страбон, що жив в I столітті до нашої ери. За його свідченнями, їх відвідували германські племена, які продаючи там худобу, намагались впливати на ціни харчів [7, р. 30]. Вже в V столітті нашої ери в тогочасному листуванні йде мова саме про ярмарки, що відбуваються в місті Труа [7, р. 31]. Втім, більшого статусу ці ярмарки набувають в часи перших Капетингів (як відомо, дружиною онука Гуго Капета, родоначальника династії, була Анна Ярославна, донька Ярослава Мудрого).

З часів Середньовіччя ярмарки проводились періодично кілька разів на рік і присвячувались тому чи іншому святому покровителю, адже Середньовічний ритм життя – це постійні, ритмічні чергування постів і свят [6, с. 227]. В XII столітті було вже шість ярмарок шампанського і сиру брі, що відбувались в місті Труа чи його околицях. Ці ярмарки здобули прихильність торгівців по усій комерційній Європі – фламандців, італійців, іспанців, провансальців та ін. і це завдяки низці чинників: 1) організатори забезпечували безпеку учасників ярмарок не лише в місці їх проведення, а й навіть під час подорожі; 2) діяла справедлива система адміністрування і справляння митних зборів [7, р. 32]. Окремо зверталась увага на не надмірність вказаних платежів, і саме в забезпеченні цього принципу дослідники вбачають одну з причин успішності феномену Тройських ярмарок.

Незважаючи на назву, на ярмарках в Труа продавалось не лише шампанське і сир. Серед товарів, що були у продажі, хліб зі спеціями з Парижу (pain d'épice можна перекласти і як пряник, але ні – це саме хліб або кекс з додатком спецій, його випікають і сьогодні). Тканинами торгували торговці з численних міст - Арраса, Гента, Турне, Ліля, Дуе, Камбре, Валансьєна, Сен-Кантена, Лув'є, Руана, Сенса, Мехелена, Брюгге, Брюсселя, Сен-Дені, Парижу, Реймсу, Шартра, Шалона, Ам'єна та інших. Купці з Монпельє, що продавали шкіру іспанського виробництва, користувались захистом капітана, що обирався консулами цього міста. Підприємці з Валенсії, Барселони, Леріди торгували марокканськими товарами. Руанські торговці привозили розкішні тканини. Німецькі купці прибували в супроводі «привілейованих компаньйонів», які «захищали їх від розбійників або лордів, що хотіли збирати непомірні мита» [7, р. 33].

На ярмарках торгували також кіньми, продавали полотно, вовну, простирадла, нитки, спеції (корицю, імбир, мускатний горіх, аніс, гвоздику, перець).

З точки зору історії права цікаві локальні норми і правила, що діяли на ярмарках в Труа і сприяли їх популярності: 1) ярмарка не відкривалась, поки всі купці не прибули і належно не підготувались – на це виділялось вісім днів. Це правило забезпечувало рівні стартові можливості для усіх купців, а також давало час на певну «розкрутку» торгівлі. Потім тривали продажі, приблизно десять днів, аж до церемоніального вигуку спеціального службовця – сержанта. Від цього моменту торговцям надавалось два тижні на те, щоб впорядкувати товарні залишки і сплатити мито за продані товари. Графи Шампані (регіону, до якого належало місто Труа) призначали спеціальних чиновників, які мали повноваження проводити ярмарки, вести під час них судові процеси в торговельних спорах, стежити за дорогами, захищати купців від шахрайств і обману, посвідчувати контракти, вимагати сплати боргів і представляти графів [7, р. 35]. З середини XIII століття їм на допомогу призначався лейтенант або писар. Важливою особою був також канцлер, що скріплював печаткою договори, що укладались на ярмарках [7, р. 35]. Функції сучасної поліції виконували сержанти, їх чисельність доходила до ста осіб. Чіткі правила сприяють виникненню довірливих стосунків, на відміну від практики попередніх століть [8, с. 166-167]

Уже в ті часи був режим, схожий на намагання сучасних держав залучити іноземних інвесторів – іноземні торговці користувались певними привілеями, втім це не означало для них повної відсутності обмежень на торгівлю [7, р. 36].

Цікаво, що у згадуваній старовинній публікації [7] йде мова про середньовічного підприємця – можна сказати, тодішнього фоба, який опинився в ситуації вибору в своєму особистому житті. Звісно, це для нього була непроста ситуація, але врешті між двома жінками він обирає ту, яка згодна нести ризик його можливого банкрутства і розділити тягар відповідальності за зобов'язаннями чоловіка. І досі такий принцип збережено в законодавстві, адже фізична особа підприємець, яка перебуває в шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя (ч. 2 ст. 52 ЦК України) [9]. Однак, чимало з того, що враховувалось в Середньовіччі, на жаль, не враховується сучасним законодавством. Так, відомий протягом тисячоліть поділ на торгівців і ремісників має під собою важливу економічну закономірність – ручна праця має обмеження, яких, як правило, не має торгівля. Так, торгівець, купуючи партію товару з метою його подальшого перепродажу, обмежений лише наявними у нього коштами, у той час як ремісник, що виготовляє свій товар власноруч, може зробити тільки певну граничну кількість виробів за одиницю часу, і не може зробити їх більше навіть при більших капіталовкладеннях.

Хоча раніше законодавство передбачало окремий податок на промисел, втім сьогодні і ремісники, і торгівці фактично поставлені в однакові умови, що не є справедливим.

Ніяк не враховано економічні інтереси і специфіку праці тих, хто працюючи на основній роботі, лише час від часу займається ремеслом чи має інший підробіток. Реєструватись фопом для таких осіб вкрай не вигідно, адже вони не мають стійкого доходу від цієї діяльності, хоча й за принципом «три і більше» підпадають під визначення регулярної підприємницької діяльності.

Для подібного виду діяльності повинен бути запроваджений окремий податковий режим з максимально простим і прозорим адмініструванням, щоб сприяти виходу потенційних платників податків з тіні.

Крім того, законодавство не дає пільгового стартового періоду підприємцям, які тільки розпочали свій бізнес, хоча така норма довела свою ефективність в багатьох країнах світу.

Висновки. Таким чином, середньовічні ярмарки в місті Труа і околицях – історичний феномен лише на перший погляд ніяк не пов'язаний з правом. Насправді, це один з перших прикладів правопорядку, що забезпечував гармонійний розвиток економіки і торгівлі, правову визначеність, дотримання і виконання договорів, справедливе судочинство в господарських спорах. Саме на цих ярмарках відбувалось зародження нотаріату, господарського судочинства, правил міжнародної торгівлі, правових режимів найбільшого сприяння для іноземних інвесторів та інших відомих нам сьогодні правових інститутів, які дотичні до регулювання економіки. Однак, не слід сприймати середньовічні ярмарки лише як історичний факт. Глибший погляд допомагає побачити те, що не лежить на поверхні – зокрема, філософію правового регулювання, яка і визначає його ефективність або неефективність. Так, і в часи Середньовіччя, і зараз запорукою ефективності правового регулювання була і є його відповідність економічній природі і закономірностям, поміркованість, справедливість, врахування значимих особливостей бізнесу, розуміння потреб підприємців. Натомість їх ігнорування призводить до виникнення та існування тіньового сектору економіки, до зниження рівня правової свідомості громадян, розбалансування економіки. Особлива успішність ярмарок в Труа пояснюється, зокрема і тим, що в існуючому на той час правовому регулюванні бізнес-процесів, первинним і визначальним були саме економічні закономірності. Фактично, правове регулювання здійснювалось таким чином, щоб не перешкоджати розвитку економічних зв'язків і ділової активності. З аспектів, які варто було б врахувати і в сучасному законодавстві, зокрема такі: оподаткування торгівлі і власноруч вироблених виробів (промисли і ремесла) повинні відбуватись за різними системами; слід уникати надмірності в оподаткуванні; варто запровадити пільговий період в оподаткуванні малого бізнесу, що тільки розпочав свою діяльність.

Крім того, слід передбачити особливий, спрощений режим оподаткування для осіб, які здійснюють той чи інший вид економічної діяльності нерівномірно, як доповнення чи підробіток до основної роботи. Це не лише сприятиме зменшенню тіньового сектору економіки, а й заповнить прогалину у чинному правовому регулюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Норман Дейвіс. Європа: Історія. Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. К., Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. 1464 с.

2. Владислав Берковський. Ярмарки Волині як осередки внутрішнього, міжрегіонального та міжнародного ринків України (середина XVI – перша половина XVII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. 7. С. 121–129.
3. Міговк Р. Ю. Середньовічні ярмарки і митниці та їх роль у розвитку Березького комітату. *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», 2013. Вип. 2 (31). С. 3–6.
4. Фелонюк А. Привілей на ярмарки містечку Стремільче 1716 р. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 36: Історія. С. 84–92.
5. Віталіна Юрченко. Періодичність проведення, організація та структура ярмарків у губерніях київського учбового округу (друга половина XIX – початок XX ст.). *Краєзнавство*. 2014. № 2. С. 101–110.
6. Стефанія Демчук. Доба постів і карнавалів. К.: Віхола, 2024. 336 с.
7. Alexander Assier, Jean le Galois d'Aubepierre Ce qu'on apprenait aux foires de Troyes et de la Champagne au 13e siècle, suivi d'une notice historique sur les foires de la Champagne et de la Brie. Seconde édition revue et augmentée par Alexander Assier. Paris, 1875. Колекція Університету Торонто. URL: <https://archive.org/details/cequonapprenaita00assiuoft/page/n6/mode/1up>.
8. Історія європейської цивілізації. Середновіччя. Замки. Торговці. Поети. За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2018. – 763 с.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.